

סוגיה י: הדס (1): דין עבות

**

רקע

המשנה העוסקת בדיני הדס דומה מאוד למשנה העוסקת בדיני לולב. אנו נעסוק תחילה בדין שאינו מוזכר במשנה כלל, דין "עבות", דין המגדיר את כמות העלים שבהדס ואת מקומם.

מקורות

א. לב:--לג. "מתני הדס הגזול... עץ עבות אמר רחמנא מכל מקום"

ב. תוס' ד"ה תלתא, ואימא

ר"ן טו: באלפס ד"ה גמ'

רא"ש סי' ח, וסי' י "כתב הראב"ד ז"ל דבעינן כולי שיעור דהדס... הראב"ד ז"ל מחוורין"

שו"ת הרא"ש כלל כד סי' יא

ג. רמב"ם הל' לולב פ"ז ה"ב, השגת הראב"ד ומגיד משנה ד"ה וענף עץ

פ"ח ה"ה ומגיד משנה ד"ה נשרו

ד. שו"ע סי' תרמו סע' ג-ה ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק יג, טו, יז, יח]

שו"ת הרא"ש כלל כד סימן יא

שאלת: על ההדס שנשרו עליו ולא נשארו בו כי אם שלשה עלין לחין. הוי יודע, כי דבר זה נפל בו מחלוקת בין הגאונים; הרמב"ם ז"ל כתב שהוא כשר, והראב"ד ז"ל נחלק עליו ואמר דבעינן שישאר רוב עבותו. וכן אני מורה ובא קודם שראיתי מחלוקתן, דבעינן שתהא רוב עבותו קיימת; דלא דמי ליבשו, דיבשו איתנהו, אע"פ שאינו כל כך הדר, אבל נשרו, בצר להו שיעוריה אם לא נשאר הרוב.

הסבר הסוגיה

"תנא עץ עבות כשר ושאינו עבות פסול היכי דמי עבות אמר רב יהודה הוא דקיימי תלתא תלתא טרפי בקינא".
[ברייתא וגמ' לב:]

התורה [ויקרא כג, מ] אומרת שצריך ליטול יחד עם הלולב "ענף עץ עבות". מסבירה הגמ' שהגדרת "עבות" הוא שהענף מחופה בשלושה עלים היוצאים מכל קן וקן [עוקץ = קצה העלה המחובר לענף. קן = כמה עוקצים הנמצאים במקום אחד בענף].

מסביר רש"י [ד"ה תלתא תלתא בחד קינא] ש"תלתא תלתא טרפי בקינא הם: "שלושה עלין בקן אחד יוצאין מתוך עוקץ אחד". לדעתו הדס כשר רק כששלושת העלים יוצאים מעוקץ אחד. התוס' [ד"ה תלתא] מקשה, שמהסברו של רש"י יוצאת חומרא גדולה מאוד, שהרי ברוב

ההדסים לכל אחד מהעלים יש עוקץ נפרד. לפיכך מפרש התוס' [ד"ה תלתא]: "בחד קינא מיקרי כשהם סמוכים ודבוקים זה בזה". לכל עלה יש עוקץ נפרד אבל שלושת העוקצים סמוכים ודבוקים זה בזה. הר"ן [טו: באלפס ד"ה גמ'] מנסח ניסוח דומה לניסוחו של התוס': "שלושה עלין במקום אחד זה בצד זה".

הרא"ש [סי' ח] מנסח את דין "עבות" ניסוח קצת שונה: "ומיקרי שפיר כשהן סמוכין זה לזה בעיגול אחד שאין אחד נמוך מחבירו". בין הניסוח של תוס' והר"ן לבין הניסוח של הרא"ש יש הבדל קטן שיכול לגרום לנפקא מינה גדולה למעשה. במיקום העוקצים בענף יש שלושה מצבים:

- א. שלושת העוקצים מתחילים בנקודה אחת בדיוק.
- ב. שלושת העוקצים אינם מתחילים בנקודה אחת בדיוק, אבל יש חפיפה בעוקצים, ועוקץ אחד מתחיל לפני שמסתיים העוקץ השני.
- ג. אין חפיפה בעוקצים, עוקץ אחד מתחיל לאחר סיומו של העוקץ השני.

המצב הראשון כשר בודאות, המצב השלישי פסול, שהוא נקרא בגמ' 'הדס שוטה'. במצב השני ניתן להסתפק האם הוא הדס כשר או הדס שוטה? מלשון התוס' 'סמוכים ודבוקים זה בזה', משמע שמצב זה כשר, שכיוון שיש נקודת חפיפה בין העוקצים הרי הם "דבוקים זה בזה". מלשון הרא"ש "שאין אחד נמוך מחבירו" ניתן לדייק שאם אחד נמוך מחברו, אפילו שיש ביניהם נקודת חפיפה ההדס פסול. למעשה הדיוק מהרא"ש אינו הכרחי, ולכן נראה שניתן לסמוך על התוס' והר"ן, כשאין ראייה ברורה שהרא"ש חולק עליהם. בספר "חידושים וביאורים" [לר' חיים גריינימן, סוכה סי' ה] מביא שגם החזון איש הורה כך למעשה [עיין בספר כשרות ארבעת המינים עמ' פו, פירוט נוסף].

החיוב שעלי ההדס יהיו משולשים אינו פסול [כדין יבש ונפרצו עליו], אלא הגדרת "ענף עץ עבות". הדס שעליו משולשים הוא "ענף עץ עבות", והדס שעליו אינם משולשים הוא "הדס שוטה".

לפיכך נשאלת השאלה מה שיעור העלים המשולשים שבהדס, האם כל שלושה טפחים חייבים להיות משולשים או שניתן להסתפק ברוב קנים משולשים. במקום שיש הלכה של "פסול", רוב פוסל ומיעוט אינו פוסל, אבל הדס שהגדרתו תלויה ב"עבותו", ניתן לדרוש שכולו יהיה עבות.

הראשונים נחלקו בדין זה. הרא"ה [ד"ה תנו רבנן, מובא בר"ן טו: באלפס ד"ה גמ'] סובר שאפילו קן אחד שאינו עבות בשלושה עלים פוסל את ההדס, והראב"ד [הל' לולב פ"ז ה"ב] סובר שאם רובו עבות כשר. הטור [סי' תרמ"ג] מצטט את שיטת בעל העיטור [הל' לולב צא ע"ג] והרמב"ם [הל' לולב פ"ז ה"ב, ועיין במגיד משנה שפירש הרמב"ם בדרך אחרת], שאם יש בענף קן אחד של שלושה עלים ההדס כשר.

מוסיף הרא"ש, שלשיטת הראב"ד אין צורך להקפיד שהעלים שבראשו של ההדס יהיו משולשים, אלא ניתן להכשיר ברוב אפילו שהעלים בראשו של ההדס אינם משולשים. מסביר הרא"ש, שבפסול של הדר יש הבדל בין פסול בראש הענף לבין פסול בתחתיתו,

שעיקר ההדר הוא בראש הענף, אבל בדין עבות שהוא דין בהגדרת הדס אין הבדל בין ראש ההדס לתחתיתו.

נחלקו הראשונים בדין הדס שהיה עבות בעלים משולשים ונשרו מקצת עליו, האם הוא נפסל? הר"ן [טו: באלפס ד"ה גמ'] מצטט שתי דעות, דעת "יש מי שאומר", שהדס שנשר אפילו עלה אחד שלו פסול, ודעת הרא"ה שהדס שנשרו מקצת עליו ויש לו בכל קן שני עלים כשר. הר"ן עצמו מאמץ את השיטה הראשונה, כיוון שאין לרא"ה ראייה ברורה להקל. שתי הדעות נחלקו בהבנת דין עבות. הדעה הראשונה סוברת, שעבות הוא דין במעשה הנטילה, אם נשר עלה אחד, הוא נוטל הדס שאינו עבות, ואינו יוצא ידי חובתו. הרא"ה סובר שדין עבות אינו דין במעשה הנטילה אלא דין בהגדרת ההדס, כשההדס לא היה מחופה בעלים משולשים הוא אינו הדס כשר אלא הדס שוטה, אבל כשההדס היה מחופה בעלים משולשים והם נשרו ממנו, הוא עדיין מוגדר כהדס. לדעת הרא"ה נשירת העלים אינה פוסלת מדין "עבות" אלא מדין "נפרצו עליו", דין הפוסל ברוב בלבד [לפי הבנה זו בפסק הרא"ה ניתן לפשוט את ספקו של הביאור הלכה (סי' תרמו סע' ה ד"ה ולעיקובא) הדס שנשרו לו מיעוט קינים, וברוב הקינים האחרים נשר עלה אחד מכל קן, יש לספור את כמות העלים שנשרו אם הם מיעוט עלים, ההדס כשר, ואם רוב עלים ההדס פסול].

הרא"ש מסכים עם הדעה הראשונה, ולדעתו אין הבדל בין הדס שאינו עבות מעיקרו לבין הדס שהיה עבות ונשרו עליו, אבל דעתו כדעת הראב"ד, שמספיק שרוב ההדס עבות.

לפי הבנת הרא"ש, לרמב"ם הבנה נוספת בדין נשרו עליו [שים לב: לדעת הטור, שהרמב"ם מכשיר הדס שמעיקרו יש לו רק קן אחד עם שלושה עלים, אין חידוש בהבנת הרא"ש בפסק הרמב"ם]. הרמב"ם [הל' לולב פ"ח ה"ה] פוסק: "הדס שנקטם ראשו כשר, נשרו רוב עליו אם נשתיירו שלושה עלין בקן אחד כשר". מפרש הרא"ש שמספיק שנשאר קן אחד עם שלושה עלים ההדס כשר. המגיד משנה חולק, ולדעתו כוונת הרמב"ם, שנשארו שלושה עלים בכל קן וקן [לדעת המגיד משנה הרמב"ם פוסק את דין "אסא מצראה", ואינו מתייחס למקרים אחרים של נשירת העלים שאינם מוזכרים בגמ'].
סיכום

התורה מגדירה הדס כ"ענף עץ עבות", ולפיכך הדס שאינו עבות בשלושה עלים פסול. נחלקו הראשונים מהי כמות העלים המשולשים ההכרחיים לכשרות ההדס: טור בשם בעל העיטור ורמב"ם: מספיק קן אחד עם שלושה עלים. ראב"ד, רא"ש: רוב ההדס חייב להיות מחופה בעלים משולשים [מצוה שכל ההדס יהיה משולש].

רא"ה: כל שלושת הטפחים חייבים להיות משולשים.

נחלקו הראשונים בדין הדס שנשרו עליו:

רא"ש בדעת הרמב"ם: אם נשאר קן אחד עם שלושה עלים, כשר.

רא"ה: ההדס כשר אם נשר מייעוט העלים, ובכל הקינים יש רק שני עלים.
 ראב"ד, רא"ש: אם ברוב הקינים נשארו שלושה עלים, כשר.
 ר"ן: אם נשר אפילו עלה אחד, ואין שלושה טפחים המחופים בעלים משולשים, ההדס פסול.

הלכה

השו"ע [סי' תרמו סע' ה] פוסק כדעת הראב"ד והרא"ש שאין הבדל בין הדס שלא היו כל עליו משולשים לבין הדס שנשרו עליו, ובשניהם ההדס כשר רק כשמרוב הקינים יוצאים שלושה עלים. המשנה ברורה פוסק שבמקום הדחק ניתן להקל כרא"ה שאם נשארו שני עלים בכל קן וקן ההדס כשר.

הרמ"א [סע' ג] פוסק שנהגו להקל לצאת בהדס שיש לו שני עלים, ומעליהם עלה נוסף, וכן אפשר לצאת בהדס שיש לו שני עלים על גבי שני עלים. האחרונים [במשנה ברורה סקט"ו] פקפקו מאוד על הקולא של הרמ"א והורו לא לסמוך עליה.